

LBRIS

We know
books

PAVEL DAN

URCĂNEȘTII

Ediție îngrijită,
notă asupra ediției și cronologie de
Aurel PODARU

Cuvânt-înainte de
Ion BUZAȘI

Cluj-Napoca
2023

Cuvânt-înainte: Nuvelele exemplare ale lui Pavel Dan.....	7
Notă asupra ediției.....	13
Cronologia vieții și operei lui Pavel Dan.....	17
URCAN BĂTRÂNUL	39
ÎNMORMÂNTAREA LUI URCAN BĂTRÂNUL.....	89
Nume de personaje întâlnite în nuvelele <i>Urcan Bătrânul</i> și <i>Înmormântarea lui Urcan Bătrânul</i>	181
Imagini din lumea lui Pavel Dan.....	183

NUVELELE EXEMPLARE ALE LUI
PAVEL DAN

CUVÂNT-ÎNAINTE

*Urcan Bătrânul** și *Înmormântarea lui Urcan Bătrânul* sunt nuvelele exemplare ale lui Pavel Dan, pentru că prin temă, compoziție, limbaj, viziune asupra vieții, stil sintetizează întreaga nuvelistică a prozatorului Câmpiei transilvane.

Ediția princeps alcătuită de Ion Chinezu în 1938 și apărută la Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea” poartă acest titlu, *Urcan Bătrânul. Nuvele*, și se deschide cu o „prezentare”, prima caracterizare strălucită prin profunzimea observațiilor critice asupra operei lui Pavel Dan. Retipărită în 1944 la aceeași editură, va fi urmată de o serie de alte ediții, purtând același titlu. Excelenta bibliografie alcătuită de Aurel Podaru, în 2016, înregistrează șapte ediții având același titlu, realizate

* Cred că e bine ca astfel să grafim numele acestui personaj, pentru că adjectivul însoțitor a devenit parte a numelui propriu.

de istorici și critici literari cunoscuți: B. Elvin, Nicolae Balotă, Sergiu Pavel (cu două ediții), Victor Cubleşan, Aureliu Goci.

Împreună, alcătuiesc două părți ale unui roman ce s-ar putea intitula *Neamul Urcăneștilor*, căci așa cum s-a afirmat „nuvela e un roman scurt, precum romanul e o nuvelă lungă; numai dacă nuvela e un mic roman se pot pretinde anumite însușiri care-i asigură durabilitate” (Irina Petraș). Și cele două nuvele au, în mod evident, aceste însușiri care le conferă un caracter românesc: personaje memorabile, scene de viață pregnant reliefate, conflicte sociale, etice, pe care le vom regăsi în celelalte nuvele și povestiri, pentru că *Urcan Bătrânul* „e punctul de plecare în povestea țărănească a lui Pavel Dan, a cărui atenție se îndreaptă către toată dinastia Urcăneștilor” (Constantin Cubleşan). Se știe că Pavel Dan intenționa să scrie un mare roman al Câmpiei Ardealului, căruia îi și găsisese, așa cum arată manuscrisele, un titlu potrivit cu lumea înfățișată și cu viziunea scriitorului asupra acestei lumi, *Ospățul dracului*. Ar fi fost o „poveste țărănească” așa cum și-a intitulat la început nuvela titulară.

Multă vreme nuvelele lui Pavel Dan au fost considerate viguroase proze aparținând realismului

rural, în parte influențat de Liviu Rebreanu (problema pământului), în parte de Ion Agârbiceanu (elemente etnografice și folclorice în prezentarea satului). Or proza lui Pavel Dan are o dublă natură: este tradițională, în continuarea înaintașilor săi prozatori ardeleni, dar și modernă, prin viziunea filosofică asupra vieții. Cel care a subliniat acest aspect de o frapantă modernitate a fost dramaturgul francez, de origine română, Eugène Ionesco, cunoscut reprezentant (fondator) al „teatrului absurdului”, urmat de alți critici, care vorbesc despre „existențialism” în proza lui Pavel Dan și despre „expressionism”: „Niciodată în literatura română, grotescul expresionist n-a realizat o imagine mai zguduitoare ca în tabloul înmormântării lui Urcan Bătrânul: «...Subt haina bisericească de brocart, atârna reverenda neagră, apoi o bandă de pantalon vărgat și dedesubt în ghetele ascuțite, din piele moale ca pânza, piciorul popii se mișcă în ritmul vorbirii: Ludovica vede cum strigă, cum întinde mâinile să împrăștie vorbele cât mai departe... Pe nesimțite, trupul își pierde formele omenеști, se lățește; acum e aproape pătrat. Deasupra-i rânjește capul colțuros – ai zice, un imens bostan așezat pe un trup apocaliptic, ce aduce vag a corp omenesc –, gura cu buzele sângерii, băloase, se lărgеște până la urechi; o tăietură

cumplită de o mână stângace... Încet, trupul se subțiază, lungindu-se, se înalță deasupra oamenilor, asupra casei chiar, brațele se bălăbănesc în aer ca două reptile gigantice; în păru-i negru, zburlit, se văd două cornițe mici, închircite». Ludovica ascultă predica popii, „dar în mintea ei bântuită de ură” (Ion Negoitescu), personajul capătă forme monstruoase; dă într-un fel de dialog interior „replici” preotului care batjocorește neamul Urcăneștilor. „Ah popă, popă”, își zicea ea, „ai noroc cu hainele de pe tine. Altfel, te-aș lua de chepeneag și tot câte-o buleandă de popă aș face pe valea asta”. Este un „dialog fantasmagoric” (Ion Negoitescu) care desăvârșește această „pagină unică” a prozei românești.

E furioasă mai ales că popa dezvăluie cum și-a făcut Urcan Bătrânul averea: prin furt și cerșetorie. Este în *Urcan Bătrânul* „un fel de studiu monografic asupra furtului, aspra psihologiei alterate de avarie”. (Monica Lazăr).

E o pagină etnografică admirabilă, înfățișând ritualul înmormântării, și inserând elemente folclorice, mai ales de bocet, ce întăresc puternic impresia realistă pe care o dă descrierea. Cele două nuvele-roman din ciclul *Urcăneștilor* își dezvăluie complexitatea și prin varietatea speciilor nuvelistice pe

care le înglobează: nuvela socială, în primul rând, dar și psihologică, filosofică și umanitară.

Aceste nuvele, greu de încadrat într-un curent literar, aparțin clasicismului, căci au personaje cu o puternică dominantă de caracter: Urcan Bătrânul, personaj memorabil din proza românească, este un avar, dar un tip original de avar între personajele din această tipologie.

S-a vorbit mai ales despre „influența stilistică” a lui Ion Agârbiceanu prin înfățișarea mitic-folclorică a morții: „În ziua a patra, pe la hodina amiezii, Urcan a început să arate cu mâna poarta Raiului... «Vai de mine, moare fără lumânare!» Bătrâna urcată pe un scaun căuta un capăt de lumânare pe poliță, la grindă, între pile vechi, cio-cane și tot felul de fierărie”.

Este semnificativ premonitoriu insistența cu care Pavel Dan stăruie asupra imaginii morții, în tragismul ei, așa cum ne povestește prietenul său din anii profesoratului blăjean, Radu Brateș. În acest sens l-aș asemăna cu Marin Preda – un alt scriitor preocupat de „pragul mării treceri” –, dar și cu scriitori de la care ne-au rămas sintagme celebre: „greaua batjocură țărănească” – (Pavel Dan), „spiritul primar agresiv”, „obsedantul deceniu” – (Marin Preda).

Dar este o falacioasă operație filologică și istoric-literară de a găsi asemenea similitudini, deoarece Pavel Dan este un scriitor profund original, cu un stil și cu o narațiune inconfundabile, și e bine că un scriitor și un publicist contemporan, Aurel Podaru, care toată viața s-a mândrit că e consătean cu marele prozator, după anii de muncă pe text, ne-a restituit într-o adevărată ediție critică integrală lucrarea *Pavel Dan, Opere*, vol. I-III. Iar acum reeditează aceste două capodopere ale prozei lui Pavel Dan, și ale literaturii române, sub titlul generic și semnificativ: *Urcăneștii*.

ION BUZAȘI

Prezenta ediție cuprinde două nuvele ale lui Pavel Dan, „nuvelele exemplare”, cum le numește Ion Buzași, care semnează *Cuvântul-înainte* al acestui volum: *Urcan Bătrânul* și *Înmormântarea lui Urcan Bătrânul*. Cele mai reprezentative nuvele ale creației prozatorului din Triteni, „unul dintre cei mai moderni și mai originali scriitori români ai generației sale” (Dumitru Radu Popescu). Ambele nuvele au fost publicate în *Gând românesc*, revistă aflată sub direcția criticului literar Ion Chinezu, ardelean originar de pe meleaguri mureșene, cel dintâi editor al operei postume a lui Pavel Dan. Prima nuvelă, citată deja, a apărut, mai întâi, cu titlul *Poveste țărănească*, în revista menționată, numerele 6/1933 și 11/1934. *Înmormântarea lui Urcan Bătrânul*, datată 14.IV.1936 și dedicată lui Ion Chinezu, a fost publicată în nr. 5 și nr. 6-7/1936 ale aceleiași reviste. Nuvelele semnalate au fost apoi incluse în mai toate edițiile publicate de-a lungul anilor. Cu mențiunea

că ediția princeps, apărută postum (1938) la Editura Fundației pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, 1938, cu o *Prezentare* de Ion Chinezu, a fost re-imprimată în 1944. Ambele ediții poartă aceeași dedicație: „Soției mele, Georgina, dragoste și recunoștință».

Ca text de bază, am optat în ambele cazuri pentru versiunea definitivă din ediția princeps. Cele două nuvele au fost revăzute de autor, în vederea includerii lor în volum, versiunea definitivă fiind opera unui scriitor matur, stăpân pe mijloacele sale, cu o narațiune mai detaliată, cu descrieri mai expresive, mai nuanțate, după opinia criticului și teoreticianului literar Ion Vlad, autorul unui eseu de mare profunzime și rafinament: *Pavel Dan. Zborul frânt al unui destin*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

La apariția ediției princeps, Octav Șuluțiu scria, printre altele: „Cel mai de seamă dintre prozatorii acestei generații și, poate, talentul cel mai original este Pavel Dan. Realismul lui este hrănit cu o bogată culoare locală, se degajează din el o puternică impresie de trăit. Prin această notă și prin suflul epic viguros al nuvelilor lui, Pavel Dan se așază în bună tradiție ardeleană”.

Trei generații de Urcănești se perindă în desfășurarea celor două nuvele pomenite mai sus: Urcan Bătrânul și Urcăneasa, soția lui; Simion Urcan, feciorul lor, cu Ludovica lui Pițuș, nora, și Valer, nepotul, cu Ana lui Triloiu.

Mulțumiri se cuvin, în primul rând, Domnului CRISTIAN RETEGAN, patronul firmei ICON TRADING SRL Cluj-Napoca, unicul sponsor al acestei ediții. Fără sprijinul financiar al Domniei sale, această carte n-ar fi văzut lumina tiparului. Cel puțin, deocamdată. Eternă recunoștință, cu atât mai mult cu cât, alături de un alt OM, de o generozitate ieșită din comun, Domnul IOAN BĂLAN, patronul firmei MEGATTAN din Beclean, a pus umărul și la precedentul meu volum *Pasărea cu clonț de rubin*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2022, realizat de subsemnatul și Dumitru Cerna. Le mulțumesc amândurora, în speranța că mă voi revanșa cândva, cât de cât.

Aduc, de asemenea, sincere mulțumiri echipei redacționale, tuturor celor care, într-un fel sau altul, au contribuit la realizarea acestei riguroase ediții, științific vorbind, și de o aleasă eleganță.

A.P.

Când Ludovica ajunse în culmea dealului cu poala plină de fasole, strânsă de peste răzoare, din pământurile vecine, se opri să răsuflă. Îi bătea inima nu doar din pricina suișului ori a poverii – căci era femeie voinică –, cât de teama să nu o prindă paznicii câmpului, cu șorțul plin, în cucuruzii altora. Toată vremea cât culesese fasolea vecinilor i se păruse că aude vorbe, pași de oameni care o pândesc și stau să o prindă. Dar parcă poți deosebi vorba în freamătul pănușilor uscate?

Și Doamne ferește s-o fi prins! Hapsâni și răi cum sunt oamenii, ar fi dus-o la primărie și ar fi făcut-o de râsul satelor.

Dar acum putea să se odihnească liniștită; pământurile dijmuite erau departe, și chiar de s-ar fi întâlnit cu paznicii, nu puteau ști din ce delniță vine.

„Da' parcă ei nu fură destul, dă-i în minune să-i coacă”, își zise ea, ștergându-și fruntea de sudori.

Șezând pe un mușuroi întelenit, în mijlocul imașului, cu năframa neagră dată puțin pe ceafă, de i se vedea părul brumat, cu chipul osos înnegrit de soare și zbârcit, pe fondul albastru al cerului, femeia părea o pasăre mare de pradă, gata să-și ia zborul. Cu mâna streășină la ochi, se uita departe, spre casa al cărei acoperiș de țigă roșie era ca o uriașă floare de mac în mijlocul lanurilor de porumb.

Se mutaseră în câmp, pe „moșia” lor, cum le plăcea să spună, abia de câțiva ani. Căci aici „nu trebuie să le dai la toate de mâncare din mână”: vita îmbucă o gură de iarbă de pe orice răzor, porcul scurmă rădăcini și mai apucă la un cucuruz, bostan ori cartof; nici nu bagi de seamă cum vine Crăciunul și se îngrașă. Pământul e atât de întins și de gras, încât săul lui rămâne pe degetele celui care îl scormonește mai mult, e mai aproape de el. Cât au stat în sat, abia puteau ține două vaci rele, și astea cu mare trudă; bucatele le erau numai pleavă și golgotine; nu o dată au fost siliți să cumpere, primăvara, ca să aibă ce semăna. Și uite, acum jirezile de grâu li-s mari cât dealurile, și șase boi ca șase flori scot carul din ograda lor.

Odată cu numărul boilor din poiată și turma din ocol, le crescuse și vaza în sat, unde nu se mai ia nimeni după faima neamului, ci fiecare atâta

cântărește câtă avere are. Dacă până ieri-alaltăieri mai spuneau unii că Urcăneștii nu-s gazde de rangul întâi, acum, de când feciorul lor, Valer, s-a întors din cătane, de la *Kadetschule* – vorba era a lui Simion – și s-a însurat cu Ana lui Triloiu, bocotanul Tritiului, n-ar mai fi cutezat să facă gură niciunul.

Iar ei făceau tot ce le sta în putință ca să-și sporească pământul câștigat cu atâta trudă. Când și-au cumpărat clopote pe boi, au dus câteva care de fân unui om sărac, numai ca să aibă prilejul să le poarte de-a lungul satului și să vadă oamenii că ei au clopote și cănaci pe boi. Își tocmiseră apoi la un cojocar meșter, în Turda, cojoace cu pene roșii, mărginenеști, așa cum în sat aveau numai cuscrii lor.

La biserică, Simion, bărbatul Ludovichii și gazda casei – căci bătrânii lăsaseră de mult cărma și trăiau într-o căsuță mică, lângă poartă –, trecea tot mai înainte, până când ajunse în frunte, unde, scoțându-și burta înainte, se uita la cei mai săraci decât el, parcă zicându-le: „Uitați-vă la mine, cine mi-s eu, câți boi am!” Tușea din gât când era liniștea mai mare în biserică, cum făceau și celelalte gazde și, tot ca ele, dormea cât ținea slujba.

Năravul vechi, din vremea sărăciei, de a ciupi câte ceva din bunul altuia nu l-a lepădat odată cu îmbrăcarea cojocului cu pene, ba, cu cât s-a

îmbogățit mai mult, cu atât năravul s-a lățit mai departe, s-a întins ca o boală rea pe neam. De la părinți îl învățaseră copiii, și de la aceștia, slugile.

Când îl prindea cineva pe Simion cărându-i bostanii din cucuruzi ori snopii din claie, îi zicea, din gât:

– Ce, mă! Eu îs silit pe pământul tău? Eu am ce-mi trebuie...

Socoteala lui era că un om bogat poate să-și ia dintr-al altuia, că are cu ce plăti...

Acum Ludovica, stând în deal pe răzor, se uita la valea Urcii, valea lor, în formă de potcoavă, cu deschizătura spre răsărit.

Pe la cele două capete ale potcoavei, acolo, departe, se zăreau câteva case, pânza limpede a unui lac și, în dosul lor, un tren în mers; era trenul mic, care străbate Câmpia Ardealului de la Luduș spre Bistrița. Apoi dealuri și dealuri cât cuprindeau ochii, ca valurile împietrite ale unei mări înfuriate.

„Mare-i lumea asta, Doamne! se gândi Ludovica. Cât pământ! Și tot n-ajunge”.

Privirile îi alunecară peste livada verde din mijlocul potcoavei – otava lor era necosită – până sus, spre drumul de câmp ce tăia în două călcâiul potcoavei, moșia lor; lângă drum era casa, înconjurată de gard, în spatele ei câțiva pomi, fântâna, și de jur

împrejur, moșia. Înspre apus intra în tabla lor un petic de pământ în formă de ic. Era o zdreanță dintr-o veche moșie, sfârticată, prinsă în pământurile vecine.

„Cum ne strică tabla limba ceea de câine a lui Botoș! Nici n-am văzut până acum! Hm! Dar o va bea el în curând și pe asta! Dacă am putea pune noi mâna și pe ea – e înglodat în datorii –, am întregi o moșie cum nu este alta prin împrejurimi. Bine ar fi! Cincizeci de iugăre la trei copii”.

Deși în sat era datina ca fetele să fie plătite în bani și vite, iar pământul să se dea feciorilor, ei aveau de gând să-i dea și Mărioarei partea ei, ca la orice fecior. O, dar până atunci mai trebuie să treacă vreme: fata e abia de doisprezece ani. Câte nu se pot întâmpla în cinci-șase ani!

Ei, dacă ar putea pune mâna pe pământul lui Botoș – Ludovica suspină din adânc –, ar avea o mulțime de încurcături cu întabularea; pământul stă pe mai mulți frați.

„Că nici locul nostru nu e întabulat pe noi. Și suntem oameni bătrâni azi-mâne”.

„Așa e Simion, lăsător”, își zise femeia cu un strop de părere de rău în glas.

De câte ori n-ar fi putut-o face până acum! Că bani au avut. Dar s-au gândit: Simion e singurul